

Europa: Velika iluzija

TONY JUDT
Remarque profesor europskih studija,
New York University
New York

UDK 327(4-61/67)
Prevedeni članak

1.

Europska Zajednica utemeljena je pred skoro četrdeset godina da bi promicala "sve tješnje" veze među svojim članovima. Zamjetno je postignuće, ali ipak nešto manje no što bi to htjeli njegovi zagovornici. Malobrojni su načelno protiv ciljeva Zajednice, a neprijeporna je praktična dobrobit koju ona pruža svojim članovima, primjerice, nesputana trgovina. To je napokon i razlogom da skoro svak nastoji pridružiti joj se. Trenutno je Zajednica obuzeta pregovorima među državama članicama o sazdanju jedinstvene europske monete i mehanizama zajedničkog odlučivanja te kolektivne akcije, pružajući istodobno zemljama bivše komunističke Europe obećanje da će ih u dogledno vrijeme primiti u svoje redove.

Izvjestnost da bi Europska Unija mogla ispuniti vlastita obećanja o sve tješnjoj povezanosti, a istovremeno i pod istim uvjetima ostati otvorenom za nove članove, doista je mršava. Ponajprije, nemoguće je reproducirati izuzetne povijesne okolnosti razdoblja između 1945. i 1989. godine. Nadalje, razorni učinak događaja iz 1989. bio je barem toliko jak na Zapadu koliko i na Istoku. Bit franko-germanskog kondominijuma, oko kojega se gradila poslijeratna Zapadna Europa, leži u uzajamno prikladnom aranžiranju: Nijemcima ekonomska, a Francuzima politička inicijativa. U ranim poslijeratnim godinama, naravski, Nijemci još nisu imali sadašnje bogatstvo, pa je francusko gospodarstvo bilo realno. No od sredine pedesetih nadalje stvari su se preokrenule: francuska je hegemonija u zapadnoeuropskim odnosima počivala na nuklearnom oružju, koje država nije mogla upotrijebiti, na armiji, koju nije mogla aktivirati na kontinentu samom, te na međunarodnom političkom položaju, koji je uglavnom izlazio iz samozainteresirane velikodušnosti triju pobjedničkih Sila s kraja rata.

Ta je začudna međuigra sada dokrajčena. To se može pokazati na jednoj ekonomskoj činjenici: 1990. godine grafikon gospodarskog utjecaja Francuske pokazuje da je on ograničen na "Europu devetorice" - što znači početne šestorice (Njemačka, Francuska, Italija i zemlje Beneluxa) plus Britanija, Irska i Danska. U tim je zemljama Francuska bila najveći uvoznik i izvoznik dobara i usluga. Njemačka je, naprotiv, istodobno u svoj ekonomski utjecaj zahvatila ne samo "Europu petnaestorice" nego i glavninu ostatka kontinenta, na jugu i na istoku. Francuska je tako postala regionalna sila na zapadnom rubu Europe, a Njemačka je, čak i prije ujedinjenja, opet jednom iznikla kao velika europska sila.

Učinak 1989. stavio je Nijemce pred nove teškoće. Jer isto kao što u Francuza svako slabljenje i uklon međunarodne moći pobuđuje nemile uspomene, u Nijemaca ih pobuđuje očiiti višak moći. Od Adenauera do Helmuta Kohla, Nijemci su nastojali zatomljivati njemačku snagu, uklanjajući se francuskim političkim inicijativama te naglašavajući vlastitu težnju k stabilnoj Njemačkoj u prosperitetnoj Europi. Pali su tako žrtvom vlastite retorike, podastvrši post-1989. Europi omišićavljenu državu bez prave nacionalne svrhe.

A posljedica je da je njemački nacionalni dnevni red danas prenatrpan. Osim s gospodarskim i političkim problemom apsorpiranja istočnih *Länder*, Nijemci se moraju baviti i paradoksom *Ostpolitike* prije ujedinjenja: a ta je da su mnogi njemački političari, posebno na

* Pretiskano s dozvolom "The New York Review of Books". Copyright 1996 Nyrev, Inc.
The New York Review of Books, Vol. XLIII, No 12, p.p. 6-9, 1996.

ljevici, bili posve zadovoljni sa stanjem kakvo je bilo i bili bi isto tako zadovoljni da se Zid još i malo dulje održao. Nijemci se također moraju uhvatiti ukoštac s nelagodom što nastaje zbog njihovih sposobnosti - naime sada, kada mogu i stvarno vode Europu, kamo da je odvedu? I koje su to Europe oni zapravo prirodni vođe - je li to prozapadna Europa koju forsira Francuska ili je to tradicionalna Europa njemačkih interesa, u kojoj Njemačka ne sjedi na zapadnom rubu nego potpuno jasno u sredini?

Njemačka u srcu Europe prenosi odjeke i podsjećanja koje su mnogi, a Nijemci vjerojatno najviše od svijtu, počev od 1949., nastojali potisnuti u stranu. Pa ipak, slika Njemačke, koja odlučno okreće leđa nelagodnim uspomena s Istoka, te se grozničavo hvata svojih poslijeratnih zapadnih saveznika, kao da oni jedini stoje između nacije i njezinih demona, nije baš sasvim uvjerljiva.

Promijenile su se i temeljne gospodarske prilike u Europi. Cijela je jedna zapadnoeuropska generacija, poslije objavljena Europske Zajednice za uglj i čelik 1950. godine, iskusila dotad nevidenu kombinaciju visokog rasta i gotovo pune zaposlenosti. Otud i uvjerenje, koje se odrazilo u nizu optimističkih ekonomskih predviđanja u OECD-u, da je ciklus kriza koji je označio europsku ekonomiju prve polovice stoljeća, zauvijek slomljen. Velika je naftna kriza 1974. godine dokončala i tu iluziju. U 1950. godini Zapadna je Europa u samo 8,5 postotaka svojih energetske potreba ovisila o nafti; ostatak se namirivao iz uglja, europskoga domaćega i jeftinoga fosilnoga goriva. U 1970. godini nafta je namirivala 60 postotaka europskih energetske potreba. Učtetverostručeno povećanje cijena nafte dokončalo je tako četvrt stoljeća jeftine energije, te naglo i bespovratno podiglo cijene proizvodnje, prijevoza i svakodnevnog življenja. U Saveznoj Republici Njemačkoj GNP je zapravo u 1974. pao za 0,5 postotaka, u 1975. godini za 1,6 postotaka; bila su to upozorenja bez premca za *Wirtschaftswunder*, a pojavila su se ponovno 1981. i 1982. godine, kad je njemačko gospodarstvo palo za 0,2 odnosno 1 postotak. I u Italiji GNP je, prvi put nakon rata, u 1976. godini pao za 3,7 postotaka. Uz Njemačku, niti jedna zapadnoeuropska ekonomija neće nikad više biti isto što i prije.

Učinak na Europsku Zajednicu (kasnije Uniju) samu bio je nemilosrdan; jedno od važnih obilježja Zajednice bila je njezina sposobnost da ujednačenim uspjehom zadovoljava raznorodne potrebe svojih članica, potrebe koje su izvirale iz međuratnih iskustava i uspomena, katkad vrlo različitih. Belgijanci su se, kao i Britanci, pribijavali nezaposlenosti više no ičeg drugog; Francuzi su više od svega željeli izbjeći Malthusijansku stagnaciju prethodnih desetljeća; Nijemci su se pak užasavali nestabilne, inflacijske monete. Svima je njima, nakon 1974. godine zakočeno europsko gospodarstvo začelo prijetiti povećanom nezaposlenošću, usporenim rastom i naglim porastom cijena. Došlo je dakle do nepredviđenog povratka starim jadicovkama. Danas "Europa" nije više sigurna može li ponuditi prednosti svoga gospodarskog čuda samoj sebi, a nekmoli sve brojnijoj Zajednici svojih štitićenika. Događaji u 1989. godini taj su problem objelodanili no uzrok nesposobnosti Unije da se nosi s njime star je petnaestak godina.

Prisjećanje na međuratnu nezaposlenost razlikuje se od države do države. U Francuskoj, tijekom tridesetih nezaposlenost nije bila zabrinjavajuća, prosječno samo 3,3 postotka godišnje; u Britaniji, naprotiv, u kojoj je već u dvadesetima 7,5 postotaka radne snage bilo nezaposleno, godišnji prosjek nezaposlenosti od 11,5 postotaka u tridesetima predstavljao je problem za koji su se ekonomisti svih vrsta zaklinjali da se više nikad ne smije ponoviti. Slični su osjećaji vladali i u Belgiji i Njemačkoj, u kojima je stopa nezaposlenosti bila gotovo devetpostotna. Poslijeratno se dakle gospodarstvo Zapadne Europe ovjencalo slavom gotovo pune zaposlenosti tijekom pedesetih i šezdesetih godina. U šezdesetima, primjerice, prosječna godišnja stopa nezaposlenosti u Zapadnoj Europi bila je tek 1,6 postotka. U sljedećem se desetljeću stopa nezaposlenosti popela na godišnji prosjek od 4,2 postotka, a poznih osamdesetih ponovno se udvostručila: prosječne godišnje stope nezaposlenosti u EC bile su 9,2 postotka, a u 1993. godini brojka se zaustavila na 11 postotaka.

U tim se tmurnim brojkama naziru određeni, doista zabrinjavajući uzorci. U šest zemalja EU (Španjolskoj, Irskoj, Francuskoj, Italiji, Belgiji i Grčkoj) tijekom 1993. godine registrirana nezaposlenost žena i muškaraca mladih od dvadesetipet godina bila je viša od 20 postotaka, dugoročna nezaposlenost zahvaćala je više od trećine ukupne nezaposlenosti, a tako je bilo i u Britaniji, Nizozemskoj i bivšoj Zapadnoj Njemačkoj. Učinak tih brojki još je pogoršalo re-distributivno djelovanje inflacije u osamdesetima, proširivši jaz između zaposlenih i nezaposlenih. Povrh toga, usponi u gospodarstvu nisu više imali učinka iz berićetnih pedesetih godina, kad su apsorbirali viškove radne snage i prema gore vukli socijalno dno. Tko se još danas uopće sjeća maštarija iz šezdesetih, u kojima se slijepo vjerovalo da su problemi proizvodnje riješeni te da još samo treba porazdijeliti dobiti?

Spoj ubrzanog urbanog rasta i pratilje mu, gospodarske stagnacije, zaprijetio je Zapadnoj Europi ne samo obnovljenom - dotad većini Europljana sve tamo od poznih četrdesetih godina nepoznatom - gospodarskom neizvjesnošću, nego i socijalnim razdorima i fizičkim rizikom, većim no bilo kada od vremena rane industrijske revolucije. Stoga u današnjoj Zapadnoj Europi vidimo tmurne satelitske gradiće, zapuštena predgrađa i beznadna gradska geta. Čak ni veliki glavni gradovi, kao London, Paris, Rim, nisu više toliko čisti, sigurni i obećavajući kao prije samo tridesetak godina. Skupa s tucetima provincijskih gradova, od Lyona do Lübecka, oni njeguju gradsku podklasnu: činjenicu da još nije došlo do socijalnih i političkih eksplozija treba zahvaliti sistemima društvenog blagostanja kojima se Zapadna Europa obdala poslije 1945. godine.

Kriza države blagostanja postaje tako trećim razlogom zašto se od Europske Unije ne može očekivati da će svoja postignuća i obećanja projicirati u budućnost bez kraja. Zapadno-europsko stanovništvo stari; od sredine šezdesetih sve je manje djece u porodici, toliko malo da u nekim zemljama, kao u Italiji i Španjolskoj, ne postoji ni jednostavna reprodukcija stanovništva. U Španjolskoj je stopa rađanja na tisuću stanovnika u 1993. bila samo 1,1, povijesno najniža stopa. Sve malobrojniji mladi Europljani moraju već danas preživljavati sve brojnije starije sugrađane, među njima i mnoge nezaposlene. Tako je velikodušni sistem socijalnih usluga, zamišljen za cvatuće ekonomije, u kojima će mnogo zaposlene mladeži podupirati socijalne potrebe relativno male populacije starih i bolesnih, danas pod velikim pritiskom.

Stanovništvo starije od šezdesetipet godina u Sjevernoj je i Zapadnoj Europi od sredine šezdesetih godina poraslo (kako u kojoj zemlji) od 12 na 17 postotaka. Štoviše, niti ljude ispod šezdesetipet godina ne može se više automatski pripisati "produktivnoj" strani nacionalne jednadžbe: primjerice, u samo dva desetljeća nakon 1960. udio punozaposlenih muškaraca u dobi između šezdeset i šezdesetčetiri godine u Zapadnoj je Njemačkoj pao sa 72 na 44 postotka. U Nizozemskoj taj je udio bio 81 odnosno 58 posto. Trenutno su nezaposleni stariji ljudi tek puki skupi teret, no čim se začnu umirovljavati baby-boomeri (oko 2010. godine), prisutnost ogromne, frustrirane, neproduktivne te posve sigurno nezdrave populacije staraca, kojima je sve dodijalo, može uzrokovati znatnu socijalnu krizu.

Većini je europskih političara danas jasno da se troškovi održavanja države blagostanja u njezinoj poslijeratnoj inačici ne mogu otežati u beskonačnost. No problem je koga prvo zakinuti - sve malobrojnije platiše ili sve mnogobrojnije a prinudne korisnike. Obje su strane glasači. Dosada je kombiniranje običaja i dobrih namjera išlo u prilog održavanju što je moguće više socijalnih beneficija. Neće dugo, čini se: u posljednjih nekoliko godina pojavio se u "raspravi o blagostanju" jedan drugi čimbenik i zaprijetio da se nacionalne političke prosudbe potpuno iskrive. To je takozvano "imigrantsko pitanje".

Ranih šezdesetih godina Zapadna je Europa, prvi put u ovome stoljeću, imala više imigranata nego emigranata. Bio je to rezultat imigracija iz bivših kolonija i europskog mediteranskog ruba, privučenih povoljnim prilikama zapošljavanja u gospodarstvima koja su usisavala radnu snagu potrebnu svome rastu. U 1973. godini, godini koja predstavlja vrh "prisutnosti stranaca" u Zapadnoj Europi, EEC zemlje Zajedno s Austrijom, Švicarskom, Norveškom i

Švedskom zapošljavale su oko 7,5 milijuna stranih radnika, od toga gotovo pet milijuna u Francuskoj i Njemačkoj što je činilo oko 10 postotaka radne snage u obje zemlje. Unatoč tomu što je nakon toga došlo do oštrog pada tih brojaka, pošto su vlade ograničile imigraciju kako zbog ekonomskih tako i političkih razloga, "imigrantska" je prisutnost ostala značajna. Prema podacima iz 1990. stranci čine 6,1 postotaka njemačkoga, 6,4 postotaka francuskoga, 4,3 postotaka nizozemskog i 3,3 postotaka britanskoga stanovništva. Te brojke ne uključuju naturalizirane imigrante odnosno djecu stranaca tamo rođenu, iako se u nekim zemljama - posebice Njemačkoj - ona računaju kao stranci i nemaju sva građanska prava.

Posljednjih su godina ti imigranti i njihova djeca postali metom napadaja domaće populacije; osjećaje osvete i straha izrabljuju i raspiruju jednako ekstremistički i "mainstream" političari. Kako daleko je to otišlo, vidi se u Francuskoj; u svibnju 1989. godine, 28 postotaka Chiracovih degolističkih pristaša izjavilo je da se "uglavnom slažu" s idejama o regulaciji imigracija, koje je iznio program Le Penova Nacionalnog Fronta. Ta je brojka 1991. godine porasla na 50 posto. A to, što su komunistički i socijalistički glasači tim idejama bili nešto manje skloni, posljedica je činjenice da je znatan broj njih ionako, već i prije izbora, prešao u Le Penov tabor. U predsjedničkim izborima 1995. godine Le Pen je dobio 30 postotaka glasova zaposlene radničke klase, a socijalistički kandidat Lionel Jospin osvojio je samo 21 posto glasova.

Tako se i moglo desiti da krajem osamdesetih godina značajna manjina "mainstream" glasača u Francuskoj nije vidjela ništa loše u tome što je glasala "za" politiku koju bi se, samo dvadesetak godina ranije, smatralo maltene fašističkom i stoga neprihvatljivom. (Jedan od prijedloga na Le Penovoj listi "Pedeset mjera koje treba poduzeti u vezi s imigracijom", iz studenog 1991. godine, bilo je oduzimanje jednom već zajamčenih prava na naturalizaciju, akt retroaktivne nepravde koji se u Francuskoj posljednji put dogodio za vrijeme Philippea Pétain-a.) U Austriji, Jorg Heiderova krajnje desna Freiheit Partei na izborima 1995. dobiva 22 posto glasova. U Njemačkoj, sve se više provode restrikcije "Gastarbeiters" i ostalih potencijalnih imigranata u, kako se navodi, "njihovu osobnom interesu".

Međukontinentalne i unutarkontinentalne migracije ponovno obilježavaju europsko društvo, stoga i nije za očekivati da će politika imigracija tako skoro iščeznuti; mjestimična strahovanja i predrasude omogućit će da se imigracije i nadalje smatraju razdornima te da se politički eksploatiraju. Prethodnih su desetljeća predrasude protiv Talijana, Poljaka ili Portugalaca bile donekle potisnute, pošto se druga generacija imigranata, koju je bilo teško razlikovati po jeziku, boji kože ili religiji, stopila sa socijalnim krajolikom. Njihovi sljednici, novi imigranti iz Turske, Afrike, Indije ili Antila ne posjeduju takve prednosti kulturalne i fizičke nerazpoznatljivosti. Osim toga, u Europi gotovo da ne postoji tradicija djelatne asimilacije ili njezine alternative, to jest "multikulturalizma" kad se radi o pravim zajednicama stranaca. Stoga će se u nadmetanju za ionako usahle zapadnoeuropske izvore, imigranti zajedno sa svojom djecom pridružiti redovima "gubitnika".

U europskoj poslijeratnoj povijesti "gubitnike" se podupiralo kompliciranim i skupim sistemima regionalnih pomoći, koje je Europska Unija uspostavila između i unutar zemalja članica. Taj se sistem svodio na institucionaliziranu pomoć u nuždi, kao stalni ispravljatelj tržišnih deformacija koje su gomilale obilje i privilegije u bogatom sjeverozapadnom središtu, ne hajući mnogo za otklanjanje uzroka nejednakosti. Južna Europa, njezine periferije (Irsk, Portugal, Grčka), ekonomska podklasa te "imigranti" čine, prema tome, zajednicu zanemarenih, za koje je Europska Unija jedini izvor pomoći u nuždi s jedne strane - pošto bi bez hranitelja u Bruxellesu mnogi u Zapadnoj Europi, od zaboravljenih rudarskih zajednica do sela bez prihoda, bili u još jadnijem stanju no što su sada - te predmet zavisti i gorčine, s druge strane. Jer - tamo gdje ima gubitnika, ima i dobitnika.

A da bi se vidjelo "Europu" dobitnika na djelu, potrebno je provesti tek nekoliko dana u trouglu, što ga čine gradovi Saarbrücken (Njemačka), Metz (Francuska) i Luxembourg. U njima, dobrostojeći građani triju država po volji prelaze jedva vidljive granice. Ljudi, zaposle-

nja, robe, zabava, vrzmaju se nesputano amo-tamo, mijenjaju jezike i države, nesvjesni, po svemu sudeći, povijesnih napetosti i neprijateljstava, koja su u tom istom trouglu vladala u nedalekoj prošlosti. Tamošnja mladež i dalje odrasta u Francuskoj, Njemačkoj ili Luxembourggu, uči svoju povijest već prema obrazovnim nacionalnim ritualima, ali pritom i vidi da ono čemu ih podučavaju nije u potpunom skladu sa stvarnošću. Sve u svemu, to može biti samo dobro. Tako je i bez pokroviteljstva njemačkog stožera i francuske armijske okupacije, benignim dizajnima Europske Unije, postignuto prirodno i logično sjedinjenje Saarbruckena i Lorraine.

C' est magnifique, mais ce n'est pas l'Europe. Ili, da budemo fer, to je doista "Europa", no gledana iz posve posebnog ugla. Jer od čega se, naime, ta Europa, u geografskom smislu, zapravo sastoji? Gdje su joj glavni gradovi i institucije? Europska Komisija i njezina administracija ima sjedište u Bruxellesu, Parlament i odbori sastaju se u Strasbourgu i Luxembourggu, Europski je sud u Luxembourggu. Ključne se odluke o daljnjem objedinjavanju Europe donose u Maastrichtu, a sporazum o zajedničkom reguliranju granica i policijskoj suradnji potpisuje se u luxemburškom gradu Schengenu. Svih šest gradova, inače blizu jedan drugome, leže duž crte koja teče od Sjevernog mora do Alpa, crte koja je u devetome stoljeću odredila središte i put primarnih komunikacija Karolinške Monarhije. Tu se nalazi, mogli bismo reći, srce (a ima ih, koji bi nadodali: i duša) današnje Europske Unije. Takvo instinktivno, atavističko (i politički proračunato) smještanje modernih glavnih gradova "Europe" zaziva oprez; zna se, naime, da ono, što je u današnjoj Europi istinito, ne mora da je i novo, a ono, što se proglašava novim, ne mora baš biti i potpuno istinito.

U današnjoj Europi nalazimo još nekih neobičnih svojstava: njezine dobitnike, to jest ljude i mjesta kojima unutar Unije "dobro ide", i koji malo prenapadno povezuju svoj prosperitet s europskim identitetom, najbolje se može opisati kao regije, a ne nacionalne države. Veliki hitovi današnje Europe su Baden-Württemberg, u jugozapadnoj Njemačkoj; Rhona-Alpe regija, u Francuskoj; Lombardija i Katalonija. Tri među tim "super-regijama" (a niti jedna od njih ne obuhvaća i glavni grad države) prijanjaju uz Švicarsku, kao da bi se željele otresti bremena povezanosti sa siromašnijim regijama Italije, Njemačke i Francuske te postati, afinitetom i srodnošću, upravo takve male alpske republike blagostanja. To njihovo nerazmjerno blagostanje i gospodarska moć doista zapanjuju. Samo regija Rhona-Alpe, zajedno sa širim Parizom, čini skoro jednu trećinu francuskog BDP-a. Katalonija je, u 1993. godini, proizvela 19 postotaka španjolskog BDP-a, ostvarila 23 postotaka španjolskog izvoza te privukla jednu trećinu cjelokupnih inozemnih investicija; njezin dohodak po glavi stanovnika jest 20 postotka viši od prosjeka Španjolske u cjelini.

Bogate za regije zapadne Europe otkrile da je međusobno povezivanje, neposredno ili preko institucija Europe, njihov stvarni interes. To ih, po prirodi stvari, stavlja u sve čudniji položaj prema nadređenim im nacionalnim državama, kamo još uvijek pripadaju kao konstituirajući dijelovi. Dolazi do nesuglasica koje nipošto nisu novijeg datuma. U Italiji je otpor sjevernjaka da dijele zemlju s "parazitskim" jugom tema stara kao i sama država. Nacionalni separatizam Flamanaca u Belgiji, koji se, usput budi rečeno, rascvao pod nacistima pa se stoga i ponešto "pritajio" poslije rata, posljednjih je godina profitirao zbog gospodarskog nazadovanja Wallonije. "Mi Flamanci - dokazuju oni - ne zahtijevamo samo jezičnu jednakost i odjeljenu administraciju, nego i naš vlastiti (ne-belgijanski) identitet - i državu".

Svim je separatističkim zahtjevima - u Španjolskoj, Italiji i Belgiji, ili pak u Sloveniji i Češkoj prije "baršunaste revolucije", zajedničko sljedeće: "mi" - marljivi, radišni, bolje obrazovani, redovni poreski platiše, lingvistički i/ili kulturalno različiti sjevernjaci - mi smo Europljani; dok su "oni" - ruralni, zaostali, lijeni, izdržavani (mediteranski) "jug", nešto manji Europljani. Prema tome, logički je imperativ "europskog" identiteta, koji se nastoji razlikovati od nepoželjnih susjeda s kojima dijeli državu, da potraži alternativno središte vlasti, i, zane-marivši Rim ili Madrid, odabere Bruxelles. U takvim okolnostima, privlačnost "Europske Uni-

je” leži u njezinom kozmopolitskom modernom razvitku nasuprot staromodnim, ograničavajućim, i “izmišljenim” nacionalnim stegama.

Moglo bi se time rastumačiti zašto “Europa” toliko privlači posebno mlađu inteligenciju u tim zemljama. Jednoč je i Sovjetski Savez privlačio mnoge zapadne intelektualce, kao obećavajuća kombinacija filozofijskih težnji i administracijske moći; današnja “Europa” ima nešto od tih manira. Za svoje je obožavaoce “Unija” baštinica prosvjetljenog apsolutizma osamnaestog stoljeća. Jer - što je drugo Bruxelles, do obnovljeni pokušaj da se ostvari ideal učinkovite, nepristrane i univerzalne administracije koja slijedi razum i vladavinu prava, kakvu su monarsi reformatori - Katarina Velika, Friedrich Veliki, Marija Terezija i Josip Drugi - nastojali uspostaviti u svojim inače razlabavljenim zemljama? I upravo je racionalnost ideala Europske Unije ta koja je povjerala obrazovanoj profesionalnoj klasi; potonja, podjednako na istoku i na zapadu, vidi u “Bruxellesu” pribežište od uskogrudnih, tradicionalnih navika i provincijalne zaostalosti. Slično kao što su se odvjetnici, trgovci i pisci osamnaestog stoljeća pozivali na napredne okrunjene glave, preskačući pritom reakcionarne parlamente i Diete.

No za sve to treba platiti i cijenu. Predstavlja li “Europa” dobitnike, tko će zastupati gubitnike - “jug”, sirotinju, jezikovno, obrazovno, kulturno zanemarene, onemogućene odnosno prezrene Europljane koji ne prebivaju duž iščezlih granica, unutar zlatnih trokuta? Opasnost koja vrebata te Europljane jest “nacija,” ili, točnije, nacionalizam; i to ne nacionalni separatizam Katalonaca ili pak regionalno samo-promicanje Lombardijaca, već očuvanje devetnaestostoljetne države kao uporišta protiv promjene. Zbog toga - a i zato što je sve uže povezivanje nacija Europe u praksi neizvjesno, možda bi trebalo uzdržanije na tome inzistirati. Zagovarajući skromnije ciljeve europske budućnosti, ne namjeravam sugerirati da su nacionalne institucije po naravi stvari nadređene nadnacionalnima; no držim da moramo prepoznati zbiljnost nacija i država. Zanimarimo li ih, izložimo se riziku da se prometnu u izborne baze nacionalista.

2.

Treba li Europska Unija obuhvatiti i zemlje Istočne Europe? U bivšoj Istočnoj Njemačkoj, optimističko uvjerenje da će gospodarski napredak sam po sebi sjediniti zemlju i otplahnuti nelagodne uspomene - da će se, ukoliko, ponoviti “gospodarsko čudo” Savezne Republike i prateće mu dobiti ranih pedesetih godina - potonulo je opterećeno, ne toliko prisutnošću tih uspomena, koliko odsutnošću iole slične gospodarske transformacije. Ista se poteškoća može očekivati prilikom svakog pokušaja Unije da pridruži zemlje sa svog istočnog boka.

Već samo u gospodarskome smislu takvo jedno proširenje postavlja teška i nepopularna bremena. Doprinosi u proračun Europske Unije u 1992. godini uplatile su (silaznim redom, prema doprinosu po glavi stanovnika) samo četiri zemlje: Njemačka, Velika Britanija, Francuska i Nizozemska, a korisnici su, po istom kriteriju, bili: Luksemburg, Irska, Grčka, Belgija, Portugal, Danska, Španjolska i Italija. Novopridošlice - Švedska, Finska, Austrija, iako potencijalni, nisu i značajni uplatioci: gospodarstva su im mala i ne mogu podnijeti veće terete. Nasuprot tomu, sve zamislive buduće članice Unije (osim Švicarske) bez ostatka pripadaju u kategoriju korisnika. Procijenjeno je (u studiji Zaklade Bertelsmann 1994. godine) da će samo četiri zemlje “Višegradске skupine” - Poljska, Češka Republika, Slovačka i Mađarska - stajati Europsku Uniju dvadeset bilijuna DEM direktnih plaćanja godišnje. Učlanjivanje tih zemalja, prema sadašnjim uvjetima, očito bi stajalo Uniju mnogo više novaca nego što je u stanju prikupiti.

Navodim sve to kako bih sugerirao da Europska Unija nije u stanju, čak ni postojećem svom članstvu, obećati (bivši već) prosperitet i sigurnost. Poštapalice, kao “unutarnja srž” (“inner core”), “brza staza” (“fast track”), “promjenljiva geometrija” (“variable geometry”) ili

“Partnerstvo za mir” (“Partnership for Peace”), sve su pomagala da se što je moguće više odloži, ili čak izbjegne, nemogući izbor: ili novopridošlima reći ne!, ili nastaviti proširivanje Unije pod jednakim uvjetima. U doglednoj bi budućnosti, proširivanje Unije istočnim joj susjedima pod bilo kojim prihvatljivim uvjetima bio, u gospodarskom smislu, skupo plaćeni čin milosrđa. No ne bi li ipak bilo u samom interesu Zapadne Europe da se, usprkos svemu, žrtvuje (sveudilj pod pretpostavkom da si to može priuštiti)?

Zanemarimo za trenutak problem kulturalne sveze - to jest, lišava li se Zapadna Europa svojeg vitalnog dijela ako je, bilo kako, odvojena od Središnje ili Istočne Europe. Spoznati samo-interes Zapadne Europe danas jest kako se osigurati pred naletom demografskih i gospodarskih prijetnji s istoka i s juga. A što se tiče onih konvencionalnijih prijetnji, svi europski obrambeni planeri prešutno pretpostavljaju da Rusija ostaje jedinom značajnom vojnom prijetnjom preostaloj Europi. Time je očit i zajednički interes svih većih država Zapadne i Središnje Europe da, kao i dosada, održavaju “pufere” između sebe i Rusije. Pritom ostaje otvorenim pitanje hoće li “puferi” tu svoju geostratešku ulogu bolje igrati unutar ili izvan Unije?

Bilo kako bilo, zapadnoeuropska je rasprava trenutačno usredotočena na samo djelovanje Europske Unije. Treba li o zajedničkim europskim pothvatima odlučivati jednoglasno (kao sada) ili većinom glasova? Ako većinom glasova, kakvom i koliko obvezujućom većinom? Helmut Kohl i pokojni Francois Mitterand, zajedno sa svojim političkim savjetodavcima, zagovarali su uvođenje većinskog glasovanja, da bi se izbjegla opasnost mrtve trke, do koje bi moglo doći uvijek kad bi trebalo izaći ususret potrebama i zahtjevima mnoštva članica. Britanci, naprotiv, podržani nekim manjim članicama, skloni su obdržati veto (takav je veto primijenio Charles de Gaulle, u siječnju 1963., protiv ulaska Britanaca!), da bi spriječili donošenje odluka protiv njihova interesa - zapravo, da bi spriječili donošenje općenito prevelikog broja odluka. Ti su sukobi, nimalo slučajno, došli u prvi plan. U “Europi Petnaestorice” bit će gotovo nemoguće dobiti čvrstu većinu, a nekmoli jednoglasje, prilikom donošenja odluka od daleko-sežne važnosti.

Doći će to najviše do izražaja u pitanjima obrane i vanjske politike, pitanjima u kojima je Europa sve dosada bila neaktivna. Europa si više ne može dopustiti vojni drijemež; ne može računati na to da će SAD uskočiti u rješavanje europskih problema, kadgod to bude potrebno. Europska je Unija posvema zakazala u objedinjavanju članstva s ciljem zajedničke politike ili akcije, bilo u vanjskim, bilo u vojnim poslovima. Pa kad je to tako teško za petnaest članova, kako bi tek bilo za veće članstvo? Ako su jednom Europska Unija i njezini preteče nalikovali Ujedinjenim narodima - odlučivalo se jednoglasno o područjima od zajedničkog interesa, ili pak izjavljivalo suglasje o nesuglasju odnosno o nedonošenju odluke, o teškim pitanjima odnosno kad su mišljenja bila potpunoma odijeljena - sada sve više postaje nalik Ligi naroda, u kojoj članice jednostavno izbjegnu sudjelovati u donošenju odluka kojima se protive. Moralna i politička šteta, koja se nanosi tako što jedna jedina članica prisili na jednoglasno neodlučivanje cjelinu - slučaj Grčke, koja uskraćuje priznanje Makedonije, ili Italije, koja inzistira na tome da se izuzme Sloveniju iz razmatranja za članstvo u EU, sve dok se ne razriješe dugotrajne i trivijalne pravne raspre između dvije zemlje - bit će sitnica u usporedbi s uskraćivanjem, primjera radi, Britanije ili Francuske da prihvate vanjsku politiku većine, koju čine Njemačka i njezini manji istomišljenici.

Što se, dakle, događa s općim interesom Zapadne Europe da bude stabilna, da brani zemlje kao što su Mađarska ili Slovačka od njihovih vlastitih unutrašnjih demona? To je, zapravo, najjači argument kojim barataju Srednjeeuroljani, zagovarajući svoju kandidaturu za EU - zaštitite nas od nas samih, od domaćih posljedica propale “post-komunističke tranzicije” - a posebice je uvjerljiv za njihove neposredne zapadne susjede, Nijemce. No to je argument s puno obzira, stoga mu EU i pokušava izaći ususret ponudama, kao što su: djelomično članstvo, prijelazno pridruživanje, i tomu slično. Taj argument samo ukazuje na hipotetički budući problem, u vrijeme kada je Zapad zaokupljen zbiljskim i neposrednim poteškoćama. Budu li

skrbi za istočnoeuropsku stabilnost čak i uspjele otškrinuti Europska vrata, uspjeh će im to samo pod cijenu značajnog rastakanja smisla i djelanja Unije. Pritom se zaštitnička ruka "Europske" zasigurno neće istegnuti dalje od vjekovnog Habsburškog središta (Češka Republika, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Poljska), oblikujući tako neku vrstu potisnute Euro-suburbije. Ponad nje, "bizantijska" će Europa (od Latvije do Bugarske) biti prepuštena samoj sebi, preblizu Rusiji i ruskim interesima a da bi oprezni Zapad bio ponukan na agresivni show prijama i angažiranja.

Međutim Europom će dominirati Njemačka; od 1990. ujedinjena Njemačka traga za partnerima u strategiji proširivanja prema Središnjoj Europi. Uzmogne li se sporazumjeti sa sučalicama o "brzoj stazi", Bonn se neće činiti toliko očito izvan i ispred utrhih puteva. Tako investicije njemačkih firmi u Istočnoj Europi, preko austrijskih subsidijara ili "frontova", primjericice, dižu manje prašine nego one koje dolaze direktno iz Savezne Republike. Baš kao što je zapadnonjemačka vanjska politika prije 1989. godine balansirala između trojke SAD-a, Moskve ili Pariza, tako i Njemačka nakon sjedinjenja želi slijediti logiku njemačke moći i povijesnog joj prostora u Središnjoj i Istočnoj Europi. Pritom ne želi zaplašiti svoje zapadnoeuropske saveznike odnosno ne želi dati maha strahovanju samih Nijemaca pred ukrslim nacionalnim ambicijama.

Poteškoća je ipak u tome, kao što će zamijetiti neki njemački pisci, da unatoč najboljim namjerama, Njemačka ipak destabilizira Europu. Poslijeratno je uređenje obavilo svoje; Europa, koju su stvarali Adenauer i njegovi suvremenici, koja je omogućila Saveznoj Republici forsirati svoj post-hitlerijanski identitet, danas je pod znakom pitanja. Ne treba ozbiljno uzimati nešto dramatičnije povijesne analogije - de facto savezništvo Njemačke i Austrije unutar EU nije isto što i *Anschluss* 1938., niti je na pomolu oživljavanje njemačkog ekspanzionizma, još manje militarizma, barem u bližoj budućnosti. Pa ipak činjenica je, da od 1871. godine do danas, moćna Njemačka sa svojim vlastitim interesima u srcu Europe, unosi nemir među susjede.

Suprotno prošlosti, Europu kojom dominira Njemačka obilježava danas ponajprije nespremnost da se aktivno uključi u međunarodne odnose. Dokada će to trajati, drugo je pitanje - naslijeđe nacizma ne može unedogled opterećivati njemačku javnu savjest. Jednom mora doći do točke u kojoj će njemački političari i birači postati manje inhibirani, kada će se početi ponašati kao svaka druga velesila koja šalje vojnike u inozemstvo, primjenjuje silu ili prijeti silom želi li postići državne ciljeve, i tako dalje. U međuvremenu, najveća je teškoća u tome da Europa kojom dominira Njemačka ostaje inertnom te prisiljava članice Europske Zajednice da ograniče zajedničke međunarodne intervencije na neprijeporne probleme, ekološke ili humanitarne naravi.

To je prva lekcija iz jugoslavenske tragedije; ona osvjetljava krhkost europskih inicijativa, nagon da se izbjegne angažman, te odsutnost bilo kakvog usuglašenog strateškog interesa osim održavanja statusa quo. Rat u Jugoslaviji od 1991. godine pravodobno je upozorenje da Nijemci nisu osamljeni u neodbravljaju njemačke nadvlade u Europi. Bio je to i jedan od najjačih poteza u srpskoj propagandi, najprije protiv Slovenije i Hrvatske a potom i protiv vanjskog "umješavanja" u Bosni. Srbi su tvrdili da Nijemci i Austrijanci teže obnavljanju "germano-katoličke" *Mittleurope*, te da je čitav pothvat komadanja Jugoslavije neka vrsta teutonsko-habsburške zavjere. Nastojeći izbjeći bilo kakav povod takvome argumentiranju, najmoćnija se europska država kroz četiri godine rata isključila iz aktivnog umješavanja; čak i nakon toga, odluka da se pošalje neznatni njemački vojni kontingent - kojemu su povjerene strogo neobor-bene zadaće - donesena je uz suprotstavljanje mnogih intelektualnih i političkih krugova u Njemačkoj.

Time se ne namjerava tvrditi da je ponašanje Francuske ili Velike Britanije bilo primjereno. Želi se tek naglasiti da su Francuska i Britanija bile zakočene da učine *barem nešto*, ma kako neprimjereno i čak perfidno - otud odašiljanje neznatnih "Rapid Reaction Force" u Sa-

rajevo 1995. godine, nakon čega je tek postalo jasno koliko je neučinkovito postala prisutnost UN-a.* No naučena je tom prilikom i druga lekcija na primjeru Balkana: činjenica da su te snage operirale kao francusko - britanske a ne "europske" objelodanila je koliko je "europska" građevina u temelju šuplja, sebično obuzeta fiskalnom ispravnošću i trgovačkim pogodnostima. Nema tu govora o učinkovitoj međunarodnoj a niti o, za iste svrhe, europskoj zajednici. Postoje samo sile, velike ili nešto manje; zasada, Njemačkom vođena Europa ne nalazi se među njima.

O tome, kakvu će pouku - budu li to uopće htjele - francuske i britanske vlasti izvući iz poniženja u bosanskoj avanturi, ovisi i njihove buduće ograničene međunarodne inicijative. No oni baš sada, četrdesetak godina nakon osramoćivanja oko Sueza, ponovno otkrivaju zavedljivosti, i bremena, relativne diplomatske autonomije. Sjedinjene Države ne vire im stalno preko ramena, a "Europa" je prestala biti pouzdanim pribežištem. Vrijeme između 1945. i 1989. kao da se sve više stavlja u zagrade. Što se više udaljujemo od Drugoga svjetskoga rata, to manje postaju važnim razlozi zašto je bilo tako potrebno izgrađivati nešto posve različito. Zato se i moramo prisjetiti ne samo stvarnih dostignuća nego i činjenice da Europska zajednica, koja ih je omogućila, nije cilj već sredstvo.

Ne učinimo li to, budemo li u Europskoj Uniji gledali sveprisutno rješenje za sve, ponavljali "Europa" kao mantru i unosili se stijegom "Europe" u lica nepokolebljivih "nacionalističkih" heretika, mogli bismo se jednog dana trgnuti iz sna i spoznati da mit "Europe" ne samo da nas nije približio rješenjima problema našega kontinenta, nego je postao i glavnom preprekom da ih uopće razaznamo. Otkrit ćemo da je taj mit postao nešto poput politički korektnog načina za zastiranje lokalnih problema; kao da već samo prizivanje obećanja ujedinjene Europe može poslužiti za rješavanje ovdašnjih i današnjih problema i kriza. Izvjesna se, svakako, samoispunjavajuća pogodnost nalazi u govorenju o Europi kao da već opstoji u nekom značajnom, kolektivnom smislu. No postoje stvari koje ona ne može učiniti, problemi koje ne može rješavati. "Europa" je više od geografskog pojma, ali i manje od odgovora.

13. lipnja 1996.

Prevela: Silva Mežnarić

* Nije prošlo nezamiječeno u Bosni da je glavna zadaća tih snaga bila zaštititi ostale inozemne trupe (posebice francuske i britanske) koje su se tamo nalazile pod nadzorom UN-a.